

Јован МАЈЕНДОРФ

СВЕТИ САВА, ОХРИД И СРПСКА ЦРКВА*

Турска окупација Балкана, и скоро 500 година борбе за опстанак Православних народа у овим крајевима, допринели су да Православље на Балкану задобије одбрамбени став. Задатак Цркве, током вишевековне муслиманске владавине, првенствено је био очување Православне вере, уризничене у културном завештању прошлости, и путем њега преношене на будуће генерације. Овај наш 20. век опет је избацио Православље, укључујући и Српску Цркву, у први план историје. Она је, са другим Православним Црквама учествовала у Свеправославним скуповима, као и у екуменским. Професор Веселин Кесић, који одлази у пензију након активне и стваралачке, истраживачке каријере, списатељског рада и предавања Новог Завета неколико десетина година на Академији "Свети Владимир", није само наш вољени колега и пријатељ, већ и сведок нове улоге Православне Србије у савременом свету.

Прикладно је стога, у овом броју који му је посвећен, да подсетимо читаоца на истински свеправославне, и у неку руку, васељенске димензије живота Светог Саве, љубљеног "учитеља Срба".

* * *

Као Светитеља кога поштују не само Срби, већ и сви Православни, и ми треба да га помињемо и да му се молимо ради свега оног што је он заиста био: човек молитве и мудрости, созерцања и друштвене одговорности, увек способан да уједини истинску љубав према свом сопственом народу са виђењем једног општег сведока Православља.

Обраћање Срба који су живели у планинским пределима познатим као Рашка, са седиштем у Расу, јужно од Београда - описао је цар Константин Порфиригенит. То се догодило током владавине Василија I (867-886). Овоме је следило и обраћање приобалних Далматинских градова. У 10. веку овај крај је потпао под Бугарску управу цара

* Узето из часописа "Теолошки тромесечник Академије Свети Владимир", број 2/3 1991., том 35, стр. 209-221 (St Vladimir's Theological Quarterly) "Есеји у част Веселина Кесића" (поводом његовог одласка у пензију)

Симеона и Самуила, али након 1018. постао је део Византијског Царства Василија II. Ово прво обраћање довело је Србе под директну црквену управу Цариграда, али Архиепископија Охридска, коју је основао Самуило, а сачувао Василије II, требало је да у своју јурисдикцију укључи и Рашку Епископију. Трон Грчке Митрополије у Дирахујуму, на Јадрану, која је христијанизирала суседну српску област Диоклеју, или Зету (касније познату као Црну Гору, "црну планину", или *Монтенегро*), деловао је као још једно Православно, канонско седиште за приобално подручје.

Византијска владавина, и грађанска и црквена, са центром у Дирахујуму, била је оспоравана од низа зетских принчева - Стефана Војислава (око 1042-52), Михајла (око 1052-1081), и Константина Бодина (1081-1091), који су подчинили своје земље јурисдикцији Латинског Архиепископа Барског (или Антибара). Ово је било повезано са јаким папским утицајем на Балкану, ког је ширило реформисано папство Гргура VII. Хрватски владари - Димитрије Звонимир и Михајло у Зети - примили су царске круне од папских легата 1075. и 1077. Суседна Хрватска је пала под мађарску управу (1102) и заувек је прихватила Западно Хришћанство. Константин Бодин Зетски био је, међутим, нападнут од војске византијског цара Алексија I Комнена (1085-90), тако да је грчка доминација, са центром у Дирахујуму, била обновљена у Зети.

Још успешнији развој српске политичке независности одвијао се у Рашкој. Утицај "реформисаног папства", агресивно ширење латинског хришћанства, уз помоћ наоружаних Крсташа, и слабљење Византије, учинили су да Рашка, као друга по реду нова Балканска држава, неминовно треба да размотри "Западно решење" као практично у нужном процесу националног самоодређења.

Користећи анти-византијско, мађарско изазивање и трећи поход Крсташа, на челу са Фридрихом Барбаросом (1189), владар ("Велики жупан") Рашке, Стефан Немања, пореклом Зећанин, и стога на искуству упознат са том земљом, настојао је да прошири своје територије на југ. Укључио је Зету под своју управу, и намеравао је да уздрма и саму Византијску силу. Био је двапут побеђен: 1160. од Манојла I Комнена и 1172. од Исака Анђела. Примивши латинско крштење још као младић у Зети, он се ипак измирио са Православном Црквом примивши крштење и миропомазање од православног Епископа Рашког 1160., а његов син Стефан, примио је византијску дворску титулу "севастократора" и оженио се Евдоксијом, Исаковом нећаком.

Током овог обнављања Православне византијске превласти у Рашкој, десило се да Немањин син Растко, у 18. години, напусти двор свога оца и постане монах, по имену Сава, у руском манастиру на Светој Гори. Касније је прешао у грчки манастир Ватопед. Стари Немања - тај поштовани и немилосрдни борац и политичар - био је тако задивљен овим поступком свога сина, да је одлучио да и он оде за њим.

Одрекнувши се круне 1196. у корист "севастократора" Стефана и предавши власт над Зетом свом старијем сину Вукану, он се постригао у манастиру Студеници, који је сам подигао, добивши име Симеон. Затим се придружио своме сину, на Светој Гори. Тамо су отац и син заједно основали Манастир Хиландар, који ће постати главни центар Срба, али и опште Словенске Православне духовности и културе.

Лична историјска улога Светог Саве (1175-1235) као оснивача и духовног узора Православља у Србији, описана је и разматрана много пута. Главни извори података о њему су два "Житија": једно од његовог непосредног ученика, Доментијана, и друго од монаха с почетка 14. века, Теодосија. Посвећени монах, мудри пастир, администратор, клирик државник у исто време, Свети Сава је стекао трезвен осећај примарних духовних вредности, који га је начинио једним од најзнаменитијих личности тога доба балканске историје. Творац српске Црквене независности, он је увек имао горући осећај свеобухватности Цркве, те је стога био као код куће - на Светој Гори, као и у Трнову, и у Цариграду, као и у Јерусалиму.

Он је био реалан и понекад толерантан према политичким захтевима које је створио папски утицај на Балкану, стрпљиво припремајући да оствари свој основни план - да оформи Православну Србију, тако да она може да заузме истакнуто место унутар Православља.¹

Свети Сава је остао на Светој Гори 16 година (1191-1207). Током овог периода, он је путовао за Цариград да би осигурао царско одобрење за своју, и свога оца, задужбину Хиландар (1199). У току овог атонског периода, Свети Сава је проводио време и у својој испосници (келији) код Кареје, за коју је саставио нарочито монашко правило или Типик.

Његов повратак 1207. у Србију, где је пренео тело свога оца Св. Симеона, означио је почетак његовог директног укључивања у политичке догађаје у Рашкој. Он је једно време био и игуман Ман. Студенице, ког је основао његов отац, и у коме је положено његово свето тело, које је точило свето миро (отуда поштовање старог Немање као Светог Симеона *Мироточивог*). Сусревши се са бројним политичким притисцима, он је своје напоре усмерио углавном ка очувању јединства земље под династијом Немањића, чији су свети символ од тада постале

¹ Историјска прецизност и аутентично поштовање према великој фигури Светог Саве, захтевају да се човек уздржи од застарелог описивања њега као бесног антилатина, или српског националисте у модерном, посветовњаченом смислу. У вези с овим види умерени извештај Ћ. Слијепчевића, *Историја СПЦ*, Минхен, 1962, страна 56; Ф. Дворник, *Словени у Европској историји и цивилизацији*, Њу Брунсвич, Њујорк, 1962, стр. 96-103); Д. Оболенски, *Византијски Комонвелт*, стр. 240-2, и нарочито поглавље о Светом Сави у *Шест византијских портрета од Оболенског* (Оксфорд, 1988), стр. 115-172. Најуспешнији превод "Житија" од Доментијана и Теодосија је од Л. Мирковића, *Животи Св. Саве и Св. Симеона* (Београд, 1938).

мошти Св. Симеона. Два брата Св. Саве, Стефан и Вукан, били су један на челу Рашке, а други на челу Зете, али и у оштрој конкуренцији за власт. Вукан је склопио савез са Емериком мађарским (1196-1204), и примио власт од папе. Црква у Зети је опет потпала под јурисдикцију Латинског Архиепископа у Антибару. Вукан је чак брзо успео да отера Стефана са власти, али је овај опет враћен уз помоћ Бугара (1202-4). Да би умирио свог брата и Западне силе, Стефан се развео од своје жене, Гркиње Евдоксије, ћерке цара Алексеја III, и оженио унуком венецијанског Дандола. Вукан и Стефан су се, у ствари, борили за папску наклоност. Пошто је Цариград потпао под латинску управу (1204), показало се да нема друге алтернативе за Словене на Балкану.²

Први успешан задатак Светог Саве, након повратка, било је мирење његова два брата, али је мирни споразум подразумевао да Зета остане под црквеном папском јурисдикцијом. Да би ојачао и Рашку као силу, Стефан се сложио да пише папи Хонорију III, тражећи краљевску круну за себе.³

Захтев је прихваћен. Један кардинал је дошао да прогласи Стефана "Првовенчаним" Српским краљем (1217). Ипак, папа је био разочаран у својим надањима, која је неминовно гајио у себи, да се докопа Рашке Цркве, као што је учинио са Епископијом у Зети. Након крунисања Стефановог, Свети Сава је напустио Србију и отишао у Свету Гору, планирајући за Цркву у Рашкој нов канонски статус у оквиру Православља. Двострука акција, коју су највероватније осмислили краљ Стефан и Свети Сава да добију политичку легитимност од папе а црквену легитимност од васељенског патријарха, који је био у изгнанству у Никеји, сведоче о менталитету тога доба по коме савременицима то није изгледало тако чудно како би могло нама да изгледа.

Канонски, Православна Епархија Рашка била је под јурисдикцијом Димитрија Хоматијана, Архиепископа Охридског. Овај учени грчки великодостојник био је политички повезан са Теодором Анђелом, деспотом Епира, у чију територију је улазио Охрид. Теодорове амбиције су биле да се докопа византијске царске круне. Он је био оштри конкурент српској сили на Балкану, те стога Архиепископ Охрида

² Грчком клиру, који је преостао у Цариграду након заузимања града од стране Латина 1204, предложено је да признају папу као свог "грађанског" господара, док су му у црквеном домену одбијали покорност. Цф. Ј. Мајендорф, "Византијско наслеђе у Православној Цркви" (СВС Прес, Крествуд, ЊЈ, 1982, стр. 72, са позивањем на рану студију П. Луцјера, "Природа грчко-латинских црквених односа након поробљавања Цариграда од стране Кртсаша", Акта XI Интернационалног конгреса Византолога 1958, Минхен 1960), стр. 317/8.

³ Догађај је описан код биографа Светог Саве - Доментијана, и нема разлога да се сумња у његову историчност. Савременици су гледали у овоме чин политичке оштроумности, а не издају црквеног идентитета.

није волео да подржава планове Светог Саве у вези црквене независности. Знајући тек овако компликовану позадину, човек може да разуме мајсторски потез Светог Саве: његов одлазак у Никеју и признавање од цара Теодора I Ласкариса (1204-1222) и патријарха Манојла I Сарантеноса (1215-1222)⁴ његовог статуса као независног, аутокефалног Архиепископа Србије.

Хиротонија Св. Саве, која је обављена 1219, покренула је низ канонских питања и политичких проблема.

Канонски проблеми укључивали су однос нове Српске Архиепископије са Цариградом (или Никејом), и са Охридом. Назив "аутокефални Архиепископ", који је добио Св. Сава, нормално се користио за означавање великодостојника, независног од обласног "Митрополита" и наименованог директно од цара или Патријарха.⁵

Архиепископ је иначе по чину нижи од Митрополита и нема сопствених помоћних владика. Међутим, у позном византијском периоду, назив се почео користити за више различитих ситуација. Архиепископ Охрида, на пример, био је наименован од цара, али као наследник бугарских "патријараха" он је имао бројне помоћне епископе, као што су и руски Архиепископи Новгорода, и касније Ростова, били помоћне владике Митрополиту Кијевском, без директне одговорности Цариграду. Положај Архиепископије Светог Саве је био другачији: она је требало да буде потпуно независна од Цариграда, да би вршила јурисдикцију над земљама Србије и свим приморским земљама ("приморске земље" чиста алузија на Зету, коју су држали Лагини) и над Митрополитима и Епископима те области. Статус Српске Цркве, стога, у сваком погледу био је сличан патријаршијском, или статусу наших савремених аутокефалних Цркава. Једина веза са Цариградом био је захтев да се спомиње Патријарх у Евхаристијској молитви ("Међу првима ...").⁶ Аутокефални статус Српске Цркве био је, у неком смислу, једна нова формула која укључује сукоб Патријаршије у Никеји и Охриду: нова Архиепископија је створена од стране црквених власти у Никеји, без одобрења ових других. Стога је разумљив протест који је Димитрије Хоматијан Охридски изразио у писму Светом Сави 1220.⁷

⁴ Српски извори грешком приписују посвећење патријарху Герману II (1222-1240). Вероватно је разлог за грешку то што је Герман, у својим препискама са Србијом, и нарочито са Охридом, лично био умешан у одбрану и оправдање акција свога претходника.

⁵ Литература у вези овога код Хризостома Пападопулоса-Титула Архиепископа, *Теологија* 13 (Атина, 1935), стр. 289-95. Почетком 14. века било је 26 "Аутокефалних Архиепископа" у оквиру Цариградске Патријаршије.

⁶ Доментија, изд. цит. стр. 119. Исти захтев је постојао у случају Патријаршије у Трнову.

⁷ Издање Ј.Б. Питра, *Аналеста сакра ет класика спицилиццио солесменсе*

Слабост званичног положаја Охрида била је та што је, гледано из Цариграда, сам Охрид био царска творевина. Пошто цар није никада признао легитимност "Патријаршије Охридске" цара Самуила, истинске повеље Архиепископије су биле декрети Василија II из 1019, док је наследник Василија II имао право да допуни њихове одредбе. Ову ствар су врло добро разумеле обе спорне стране. Теодосије, биограф Св. Саве, бележи да се Патријарх опирао плану да посвети Саву, али да је убрзо донео ту одлуку, након неизоставног захтева цара Теодора Ласкариса.⁸

С друге стране, Хоматијанов протест био је заснован на чињеници да он није признавао легитимност цара Никеје: "Ми немамо законитог цара", писао је он Светом Сави, "и стога Вашој хиротонији недостаје законска основа."⁹

По византијском схватању однос Цркве и државе је био такав да је цар имао право да установи границе Црквених јурисдикција. Вршење овог права било је константно, као нпр. у случају Јустинијана, који је основао *Јустинијану Приму* (на папској територији), Василија II у случају Охрида, и бројних добро документованих примера оснивања од стране цара, а затим и укидања, нових митрополија на литванским и пољским територијама на уштрб Митрополије Кијева.¹⁰

Теодор Ласкарис Никејски, самозвани настављач византијске царске линије након пада Цариграда под Латине (1204.), желео је да потврди своју легитимност, нарочито при оснивању Српске Архиепископије. Његов главни противник је био Теодор Анђел из Епира, чије је захтеве за царством подржавао Хоматијан и кога ће убрзо да озакони крунишући га и миропомажући за цара у Солуну (између 1224-1227: датум је споран). Овај чин подразумева изазов Патријарху (који је већ био крунисао Ласкариса у Никеји 1208.) и потврду скоро патријаршијског статуса Архиепископа Охридског, који је, будући изворно од цара наименован, сада захтевао да буде извор царског легитимитета, нарочито тиме што је сам свештао свето миро, да би њиме помазао новог цара. Без обзира колико биле дискутабилне политичке импликације оваквих потеза, ипак, јака тачка у Хоматијановом аргументу

парата VII (Рим 1891.) стр. 381-90. О овом догађају види Г. Острогорски, Писмо Димитрија Хоматијана Св. Сави, Светосавски Зборник II (Београд, 1936, стр. 93). Канонске расправе о значењу аутокефалности у 13. веку добро су разматране код А. Карпозилоса, Црквене разлике између Краљевства Никеје и Принципата Епира (1217-1223) (Солун, 1973); Ј. Ериксон - Аутокефалност у Православној канонској литератури из 13. века; СВТТ 15 (1971) стр. 28-47.

⁸ Цит. изд., стр. 183.

⁹ Изд. цит. стр. 384.

¹⁰ Погледај дискусију о таквим примерима у мојој књизи "Византија и успон Русије" (Кембриџ, 1982.) стр. 86-89, 96, 106ч1, итд.

је било то што, у одсуству несумњиве царске силе, Цариград није имао право да погази територијална права других Архиепископа.¹¹

Али, политичка проницљивост и будућност су биле на страни Никеје и Србије. И заиста, био је у току процес задобијања признања легитимности Никеје, са Црквом која је играла пресудну улогу у тој борби. Било би несмотрено од стране прогнаног Никејског Патријарха да према Словенским Црквама усвоји оштру политику централизма, коју су водили његови претходници из златног доба Византијског царства. Изазиван од Латина и од грчких противника у Епиру, он је потребовао признање од Словенских кћери-Цркава, и стога је био довољно mudar да буде либералан према њима. Тако је он добио подршку богате, и у успону, Краљевине Српских Немањића, установивши независност Српске Архиепископије за Св. Саву, краљевог брата. Године 1235, он је признао и бугарску Патријаршију у Трнову, предстојећи венчањима наследника Никеје и Бугарских династија. Касније, 1246, он је помазао једног Руса, Кирила, за Митрополита Кијева и целе Русије, а што је дозволио Кирилов јемац, моћни Велики Кнез Данило из Галиције, да би сачувао везе са Православном Византијом.¹²

Оснивање Српске Црквене независности означава малу али значајну еволуцију идеје "аутокефалности". У прошлости, са јединим изузетком удаљене Грузије, "аутокефалне цркве ... су биле део једног царства и стицале су правну потврду свога статуса једностраним царским декретом, или Васељенског Сабора. Нове творевине (као Србија и Бугарска) настале су као део двостраног споразума између две државне владе. То показује тежњу да се аутокефалност углавном сматра као знак независности националне државе".¹³ То је очигледно служило као предуслов за развој у савременом периоду, када су многе отроване националистичке политике на Балкану и другде, почеле борбу за националну аутокефалност кроз оно што ми данас зовемо "филетизам".¹⁴

¹¹ О интересантним црквеним дискусијама о овоме догађају видите у студијама Карпозиласа и Ериксона, горе наведених, као и код Ј. Мајендорфа - Византијско наслеђе, стр. 73-6.

¹² Сравни, Ј. Мајендорф, Успон, стр. 39-42, сравни такође мој текст о "Идеолошкој кризи 1071-1261", у XV конгрес студија византологије, Реферат и кореферати, IV Мисли, философија, историја идеја, I Идеолошке кризе (Атина, 1976). Прешт. у "Византијско наслеђе у Православној Цркви" (Крествуд, ЊЈ 1982, стр. 72-77).

¹³ Ј. Ериксон, цит., стр. 40.

¹⁴ Израз означава правац који поистовећује Цркву и нацију и не прихвата никакав облик црквене заједнице изузев оне која је заснована на националној основи. "Филетизам" је осуђен као јерес на Сабору у Цариграду 1872.

Било би, ипак, погрешно тражити "филетизам" у менталитету људи 13. века. Свети Сава је нарочито био свестан - више од других - потребе за Православним јединством и канонским поретком. Ми га заиста не чујемо да одговара на полемике које је Хоматијан почео. На повратку из Никеје, он је поново посетио не само Свету Гору, већ и Солун, кога су држали Латини, и тамо је проборадио мало у манастиру Филокалосу. Грчки Митрополит Солуна, Константин Месопотамитис, био је стари и блиски пријатељ Светог Саве, чије је друштво и савете уживао Српски Архиепископ. Латини су протерали Константина 1204. г, и он се није вратио на свој трон 1224, али је сусрет између њега и Светог Саве посведочен од стране биографа овог последњег.¹⁵ Свети Сава је, очигледно, потребовао савет, нарочито у вези својих односа са Латинима, који су били присутни унутар граница Србије: Латински Архиепископ је резидирао у јадранским градовима - Котору, Антибару, Дубровнику и Рагузи (задња два су била под врховном влашћу Венеције).

Вративши се у Србију, Свети Сава је основао своју Архиепископију у "Великој Цркви" - Жичи. Но, 1253. г, архиепископско седиште је пресељено у Манастир Пећ. Српско краљевство није обухватило веће урбане центре (сам краљев двор је премештан из места у место, прилично једноставно опремљен), а нова епископска седишта, која је организовао Свети Сава, првенствено су била смештена у манастирима, што је омогућавало Епископима економску стабилност и олакшице за становање.¹⁶

Интересовање Архиепископа Саве за црквени поредак и организацију илуструје његово узимање правног и канонског материјала, у току боравка у Солуну, и његов превод Византијског "Номоканона" на словенски језик, под називом "Крмчија" (Књига крме).

Током свог архиепископствовања, Свети Сава је продужио контакте са свим већим центрима Православног света. Након смрти краља Стефана (1228.), његов син и наследник, Радослав, оженио се Аном, ћерком Теодора Епирског. Поново су успостављени пријатељски односи између српског двора и Архиепископа Димитрија Хоматијана Охридског, који је чак сада дао и савет српском краљу. Такви контакти су

¹⁵ О Месопотамитису види код В. Лорена, "La succession episcopale de la metropole de Thessalonikue dans la première moitié du XIIIe s." *Byzantinische Zeitschrift*, стр. 285-6, 288-92. Он је био пуно укључен у догађаје на византијском двору пре 1204 (сравни - А. Каждан, *Студије о византијској литератури 11.-ог и 12.-ог века*, Кембриџ, 1983, стр. 224-55). Месопотамитис се супротстављао захтевима Теодора Анђела, те је стога био савезник Србије.

¹⁶ Сравни Слијепчевић, горе цит. стр. 99; за листу нових Епископија види такође Власто, *Улазак Словена у Хришћанство* (Кембриџ, 1970.), стр. 222.

нагостили и помирење Хоматијана са Светим Савом.¹⁷

1229-30. године Српски Архиепископ је путовао у Јерусалим и посетио Света Места. Тада је вероватно донео у Србију Типик Св. Саве Палестинског, који је временом прихваћен као стандардни литургијски поредак у целом Православном свету. Свети Сава је имао и дуже посете Nikeји, и Светој Гори, при повратку кући.

Упркос свих својих дипломатских и пастирских активности, Свети Сава је првенствено остао монах који тражи молитву и самоћу. Бар су такво тумачење дали његови биографи о његовом изненадном повлачењу са архиепископског трона 1234. године. Пре одласка, он је предузео неуобичајени корак личног посвећивања наследника, свог ученика Арсенија,¹⁸ а затим је отишао да још једном посети Јерусалим, Александрију, Синај и Цариград.

Његово крајње одредиште, према Доментијану, била је Света Гора, али је последње његово заустављање било у Трнову,¹⁹ где је и умро 12. 1. 1235. године. Његово тело је пренето у Србију и сахрањено у Манастиру Милешеви (1237. г.).²⁰

Многу поштован као "Учитељ Срба", Свети Сава је био један од најпросвећенијих и најдинамичнијих духовних личности Православне Цркве у 13. веку.

Српско Краљевство, прилично проширено под снажним вођама као што је био краљ Стефан Урош Милутин (1282-1321), и нарочито Стефан Душан (1331-1355), припојило је себи традиционално византијске територије у Македонији и Северној Грчкој. У ствари, Стефан Душан је владао целим Балканским Полуострвом. Било је неизбежно да, као Симеон Бугарски, и он сања о узимању самог Цариграда и присвајању царске титуле. У очекивању достизања овог циља, он је себе привремено називао - "цар и самодржац Србије и Романије" (1345. г.), а Архиепископа Пећког је уздигао у ранг "Патријарха Срба и Грка". Важни град Скопље, кога је Милутин освојио, имао је, више

¹⁷ Ово је мишљење Д. Оболенског (*Шест византијских портрета*, стр. 163), а мишљење по коме је Свети Сава протествовао због Радослављевих веза са Охридом нема документованих основа.

¹⁸ Помазање наследника од стране епископа који је на дужности у тој Епархији, канонски је строго забрањено. Пошто Доментијан наговештава да је одржан црквени сабор поводом оставке Светог Саве, може се претпоставити да се формално одржао и избор.

¹⁹ Ст. Стојановић изражава претпоставку да је Свети Сава, у току свог путовања, делао као изасланик бугарског цара Јована Асена, уређујући све за признавање Бугарске Патријаршије од стране Источних Патријарха. ("Свети Сава и проглас Бугарске Патријаршије" - *Гласник Српске Академије* 156 (Београд 1933), стр. 171 фн.

²⁰ 1595. г. турске власти су пренеле тело Светог Саве из Милешева и спалиле на Врачару у Београду.

од других, мањих градова Српског царства, изглед царског седишта. У њему је 16. априла 1346. Душан крунисан за цара од стране свог новопостављеног патријарха Јоаникија.

Српску Патријаршију одмах је признао и подржао Патријарх Трновски и Архиепископ Охридски (њего је сад надгледала српска сила), као и манастири на Светој Гори.²¹ Она је укључивала у своје области и један број грчких епископија, на територијама које је Душан освојио.²² Под овим околностима, разумљиво је да је оснивање овакве патријаршије било оспорено у Цариграду: децембра 1349. г. Васељенски Патријарх Калистос, екскомуницирао је Српску Цркву.

На срећу, шизма није дуго трајала. Политичка ситуација се променила радикално након смрти цара Душана (1355. г.). Српско Царство се расцепило на неколико независних кнежевина, од којих ни једна није више могла да гаји даље амбиције на рачун Византије. Осим тога, Цариградска Патријаршија након званичне победе исихазма и паламитске теологије (1347. и 1351. г.), била је готово искључиво вођена некадашњим атонским монасима, ученицима Св. Григорија Синаита и Св. Григорија Паламе. Духовни, емотивни и економски контакти између Свете Горе и Српске Цркве били су врло блиски. Уобичајена идеологија монаха, који су заузимали највеће положаје у византијској црквеној хијерархији, укључивала је јаку реафирмацију патријаршијског утицаја и моћи, на коју може да се ослони цело духовно завештање Цариграда, пре него на снагу пропалог царства.²³ Њима је било важно да словенске Цркве признају тај утицај, јер су они били свесни и чињенице да Византија не може ништа да наметне силом. Осим тога, свима је било јасно да је турско напредовање директна и очигледна опасност.

Грчке епархије над којима је Српска Патријаршија преузела јурисдикцију 1346. г., нашле су се, након Душанове смрти, унутар граница Кнежевине Среза, на чијем челу је био Јован Угљеша и представник Душанове жене Јелене. Патријарх Калистос лично се упутио у Србију 1364. г., али је умро у Србији а да није доживео да види резултате своје мисије измирења. Формално су повраћене епархије, које су затечене на Угљешиној територији, под јурисдикцију цариградског Патријарха,

²¹ Душан је и сам лично посетио Свету Гору након свог крунисања, заједно са својом женом, коју је одбио да остави изван. Ово је једини познат случај да је једна жена званично крочила на осећено тло атонске монашке републике (1347).

²² Мелник, Филипи, Христоволис, Срез, Драма, Верија, Лариса, Навпактос, Јоанина; срани - В. Мошин, "Св. Патријарх Калист и Српска Црква" у "Гласнику Српске Патријаршије", 9, 1946, стр. 196.

²³ Сравни моју дискусију о овом новом уздизању васељенског патријарха од стране исихаста у "Византија и успон Русије", стр. 112-8, 177-81; такође у "Византијско завештање", стр. 143-8.

за време патријарха Филотеја, 1368. године.

Али, измирење још није узела у обзир сама Пећка патријаршија. Овај проблем је решен тек 7 година касније, након несрећног пораза Срба од стране армије Султана Мурата I, на реци Марици (1371. г.). Улогу посредника је имала делегација словесних монаха са Свете Горе, укључујући и игумана руског манастира, Србина Исаије, и Никодима, рођака цара Лазара Српског. Присуство још једног бившег Атонита, Филотеја Кокиноса, на цариградском трону, мора да је доста помогло у овој ствари. Примивши монахе у Цариграду, Патријарх Филотеј је послао своје сопствене опуномоћенике у Србију, јеромонаха Матеја и Мојсеја, који су свечано скинули анатему са Душана, стојећи на његовом гробу у Призрену. Они су служили заједно са Српским клиром у Пећи, и објавили да признају Саву IV за Патријарха Српског.²⁴

Неколико српских кнежевина једну за другом поробили су Турци. Чувена битка на Косову пољу (1389. г.), у којој је Султан Мурат I убијен од стране једног српског ратника, а српски кнез Лазар заробљен, да би онда био убијен са другим српским племићима од стране Муратовог сина и наследника, Бајазита I (1389-1427), била је последњи, трагично неуспели покушај заустављања турског надирања.

И поред свега, српски деспот Стефан Лазаревић (1394-1427) и Ђурђе Бранковић (1427-1456) као турски вазали, ипак су успели да буду заштитници уметности и културе.

Коначно, 1459. султан Мехмед II укинуо је последње остатке српске аутономије. Српска Патријаршија у Пећи прживљавала је под Турцима до 1766., када је била и формално укинута - као што је и аутокефална Архиепископија Охридска - од стране Васељенског Патријарха Самуила I (1763-8). Грчке владике су биле наименоване на српски трон све до обнављања Српске аутокефалности и Српске Патријаршије у 19. и 20. веку.

²⁴ Ови догађаји су описани у "Житију" Патр. Саве IV од његовог ученика Архиепископа Данила II: "Архиепископ Данило и други" - *Животи краљева и архиепископа српских*, издање Ђ. Даничића (Загреб, 1866.), преш. Вариорум (Лондон 1972) стр. 380-3; савни В. Лоре, "Архиепископ Пећки и титула Патријарха након уније 1375." (*Балканија VII*, 2) (Букурешт, 1944.), стр. 303-10.